

Светлана Шеаћовић

Институт за књижевност и уметност, Београд
svetlana.seatovic@gmail.com

821.163.41.09 Христић Ј.
821.163.41.09 Лалић И.

„ДРУГА ТРАДИЦИЈА” СРПСКИХ ПОСЛЕРАТНИХ ПЕСНИКА

Сажетак: У раду се описује програм „друге традиције” у послератној српској поезији, коју је дефинисао Јован Христић у предговору *Изабраним и новим њесмама* (1969) Ивана В. Лалића. Христић и Лалић су представници овог незванично изведеног програма „друге традиције” коју су тражили у вези античке и средњовековне културе са српском савременом књижевношћу. Рад указује на примере у делима Лалића и Христића који су ревитализовали античко наслеђе посредовано кроз византијску културу и српско средњовековно наслеђе у својим модерним песничким и есејистичким делима.

Кључне речи: Византија, „друга традиција”, антика, циклуси песама, модерно, традиционално

Програм „друге традиције”, коју су као неформални облик манифеста представили Јован Христић и Иван В. Лалић, настаје крајем шездесетих година у форми предговора Јован Христића за *Изабране и нове њесме* Ивана В. Лалића 1969. године, у којима је објављен циклус „О љубави или Византија”. Смисао програма „друге традиције” био је повезивање модерне поезије са наслеђем Византије и византијског културног круга у оквиру кога се развијала српска књижевност до 18. века. Резултат Христићевог текста о „другој традицији” су претходне збирке сабране у Лалићеву књигу *Време, вајре, вршови* (1961) и циклус песама „Византија” Ивана В. Лалића посвећен Византији као историјској и културолошкој чињеници, а потом ће то бити и збирке песама Јована Христића усмерене на Медитеран и наслеђе античке књижевности. „Друга традиција” представља почетак нашег процеса повратка старој књижевности и интеграцију византијског и запад-

ноевропског културног круга. Тај програмски текст, који би могао да буде и неформални манифест, имао је далекосежне последице јер ће тим путем наставити и Миодраг Павловић, али и песници који ће се ослањати на нашу византијску традицију, жанрове, култ Хиландара и Богородице Тројеручице. Мада сви ти песници нису деловали као група или покрет, они су имали веома сличне поетичке поступке формирајући истовремено јединствену слику о историји српске књижевности која ту другу традицију налази у Византији, античким коренима и ширем концепту медитеранофилије. Лалић и Христић нашли су се на том трагу, који је Христић препознао у Бојићевој¹ поезији, Винаверовим² есејима, и тиме показао линију развоја која је тихо и сасвим ненаметљиво освајала простор у српској књижевности 20. века.

После Другог светског рата песници Васко Попа, Миодраг Павловић, Јован Христић и Иван В. Лалић обнављају Византију, као културну и историјску чињеницу, у својим песничким, есејистичким и путописним делима. Византија код ових песника и есејиста јесте ново формирање неке врсте „напуклог” идентитета, који се открива новом синтезом прекинутом крајем 18. века, када је целокупно византијско наслеђе потиснуто и када је цео ток српске књижевности кренуо путем западноевропског цивилизацијског круга. Византија је, међутим, код Винавера, у међуратном периоду, тумачена и прихваћена као најдубље језичко биће, а пре тога код Милутина Бојића као историјска и културна појава.

¹ Осим у поезију, Бојић и у драме уноси елементе самосвести о најдубљој културној и историјској вези са Византијом – видети опширније у нашем раду: Светлана Шеатовић, „Бојићева Византија – нова историјска самосвест српске поезије 20. века”, 87–104; као и: Марко Радуловић, „Средњовековље *Песам*а бола и *џоноса* у контексту српске поезије 20. века”, 211–232.

² Видети: Станислав Винавер, „Скерлић и Бојић”, *Критички радови Станислава Винавера*. Прир. Павле Зорић, Београд – Нови Сад: Институт за књижевност и уметност – Магича српска, 1975; Марко Радуловић, „Станислав Винавер и српковизантијско наслеђе”, 423–450. Радуловић закључује: „Код Винавера се Византија јавља као скривене латентне могућности језичког бића, док се код Христића и Лалића питање византијских корена књижевности успоставља кроз промишљање европског порекла српске културе и заснивање одговарајуће историјске визије. Реч је о идентитету српске књижевности. [...] Улога Византије код песника после Другог светског рата представљала је део ширег поетичког покрета” (Радуловић 2015: 429). Утицај Медитерана и везу са простором Јадрана Винавер исказује у путописима „Излет по Јадранском и Средоземном мору”. *Громобран свемира / Гоч њори*, 341–441.

Јован Христић ће у предговору за *Изабране њесме* (1968) Ивана В. Лалића, у којима се појављује циклус од десет песама „О делима љубави или Византија” написати неку врсту манифеста друге генерације послератних песника, где се ослања делимично на традицију Дучића, Ракића, Винавера, и износи идеје о „другој традицији” коју ствара како сам Иван В. Лалић својим песамама, тако и Јован Христић поезијом и есејима. Тако концепт „друге традиције” Јован Христић дефинише у есеју „Иван В. Лалић”:

Трагање за традицијом, међутим, представља једну од најзначајнијих и најпресуднијих одлика важног крила овдашњег модернизма педесетих година, и то трагање за „другом традицијом” у нашој књижевности, које ће се битно разликовати од оне канонизоване, што све до тада није довођено у питање, бар не озбиљно и систематично (Христић 2005: 100-101).

Христић истиче антологије Васка Попе, које су биле „одбрана сопствене поезије” стварањем песничке традиције која се ослања на баштину те поезије. У тумачењу књижевних прилика педесетих година Христић се ослања на став Зорана Мишића, објављен у часопису *Дело* 1955, који гласи: „Треба стварати сопствену митологију.” Кроз преглед историје свести о Византији Јован Христић полази од Јована Дучића, Милана Ракића, Милутина Бојића, до полемике са Винаверовим есејем „Скерлић и Бојић” из 1934. године. Винаверу Христић замера што није видео „визуелну раскош Византије (’сјај и блесак’)” и што није разумео да је та Византија чак и као декор повезана са:

[...] наглом урбанизацијом нашег друштва последњих година деветнаестог и првих година двадесетог века. И за Дучића, и за Ракића, а делимично и за Бојића, Византија не представља извориште једне аутентичне духовне културе: оно што су они видели био је одблесак спољњег сјаја и раскоши који је стигао и до нас (Христић 2005: 103).

Христић разуме наше парнасосимболисте као песнике који су били „поведени типичним грађанским комплексом племства” и приказивали „византијску провинцију”, занемарујући „културну прошлост, од које смо били вештачки и насилно одсечени”. Дакле, Винавер и Христић се делимично и слажу у интерпетацији Византије наших парнасосимболиста, који су преузели декор и провинцијске особине ове културне појаве. Према Христићу, Византија се „појавила као

могућа традиција [...] у тренутку наше дефолкlorизације и дерустикализације”, постајући тако „театрализација историје”. Христићев однос према Бојићевом схватању Византије је афирмативнији од Винаверовог. Док је Винавер сматрао да је за Бојића Византија „нешто слично староме блеску који се спомиње у народним песмама нашим”, за Христића Бојићева се Византија „продубљује и добија праве димензије песничке визије историје”. Лалићево бављење Византијом Христић види као карику која га директно везује за Бојића.

У есеју „Путовања по Средоземљу” Христић детронизује овај простор тражећи суштину у једноставности:

Право говорећи, на Средоземљу нема ничега. Има мало вина, мало уља, мало мудрости и мало уметности. Али човек сувише брзо схвати да ни уметност, ни мудрост нису довољне да испуне један живот (Христић 1997: 61).

Христић трага за наличјем медитеранских простора. У Христићевим есејима Средоземље је простор где је „човек тако неповратно значајан” јер њиме владају разбојници и новац, лепота је у малим, уским улицама где живи обичан свет који се предаје својим илузијама:

Јер на Средоземљу је све јасно и недвосмислено, и ту видимо како су лепе мисли у ствари маштања којима се предајемо, уплашени од огромног јада стварног живота (Христић 1997: 63).

Христићеве слике медитеранских градова окренуте су социјалном наличју овог света, у коме он налази и тугу и лепоту. Апсурдно је али истинито Христићево трагање за смислом медитеранског човека који је истина и лепота што се открива само на тренутак, и бива апсолутна. У свом чемеру замрачених шкура и сиротиње тих простора Христић нам даје наличје: поред узвишених Аполона и Афродита открива нам лепоту у малим људима и њиховим оскудним животима. Христић ће уместо музејских поставки и велелепних градова налазити кору хлеба, мало вина, неколико капи маслиновог уља и ванредни тренутак у коме ће свако биће медитеранских простора само једно лето израсти у Афродиту или Аполона, а потом нестати у вртлогу чемерног живота. У том једном јединственом лету свакога од њих Христић препознаје апсолутну лепоту:

И зато се само на Средоземљу могла родити апсолутна лепота. Зато што је нема и зато што – кад се створи – не траје дуго: пре него што је беда разједе и прогута, она траје само један трен. И зато

што траје само један трен, не остаје јој друго до да буде апсолутна (Христић 1997: 67).

Апсолутну лепоту Христић ће наћи и у *Тераси на два мора*, где је подне величанствени тренутак истине и сазнања. Подстакнут предсократовском филозофијом Зенона и Парменида, Христић ће у фантазмагоријској „истинитој причи“ закључити: „Подне је увек стварно. Као и брзина светлости која је једино што је апсолутно у природи” (Христић 2002: 124). Лепота лета, снага подневног сунца на чудесној тераси на два мора Христићева је стишана апотеоза Медитерану, његовим филозофима Зенону и Пармениду, али и Камију, Валеријевом „Гробљу крај мора”. У Христићевој *Тераси на два мора* видимо нову културолошки и књижевноисторијски конотирану перцепцију Медитерана. Та слика извајана је од лепоте предела, снаге сунца, камена и воде као основних елемената и слојева филозофије и културе – којима се Христић поиграва као што медитерански човек седи у предвечерје уз кафу и игра доминe. Лакоћа и узвишеност, слојевитост ерудитног Христића пружају савременом читаоцу и свест о културним слојевима Средоземља и антрополошку слику опуштеног Медитеранца који управо таквом лежерношћу упија све истине и заблуде овога простора. Синтеза ерудиције и надахнућа Христићев је посебан допринос теми медитеранофилије, која почива на вери у основне елементе света који су могући само у најдубљем корену европоцентричне културе, на Атици:

Грчка се не може ни са чим поредити. Од ње почињу поређења. Под ведрим небом Атике човек се одједном нађе са елементима, ватром, земљом, водом и ваздухом од којих је сваки у чистом, најчистијем стању, па и сам осети да је само спој оног од чега је читав свет начињен. Сваки наш покрет, свака наша реч постају истине (Христић 1997: 84).

Због свега овога Христић саму истину и корен нашег бића налази на тлу Грчке и на просторима Медитерана, призивајући пред нас Зенону и Парменидову филозофију.

У другој половини 20. века у српској хуманистици значајно пораста интересовање за историју Византије, њене везе и утицаје на нашу средњовековну државу и културу, а током деведесетих година на српски језик преводи се велики број дела историјске и културолошке садржине. Да ли је тај процес у српској хуманистици и књижевности

последица научних, поетичких или националних реконституисања? Одговоре можемо тражити у поетици српске књижевности, њеним променама, али и процесима кроз које је српски народ у протеклом веку пролазио. Сасвим је сигурно да је формирање неовизантијске слике у српској хуманистици и књижевности увек било везано за преломне тренутке стварања или разбијања српског идентитета и државотворности. Те историјске, културолошке и књижевне промене можемо тражити већ на прелому 18. у 19. век, у процесима које је донело просветитељство и веома оштром раскиду наше модерне књижевности са старом књижевношћу. Изласком из византијског културног круга у западноевропски културни простор српска књижевност, и свеукупна култура, начиниле су веома оштар пресек, који се природно појавио као потреба у реконституцији идентитета, и то већ у песмама и есејима Лазе Костића крајем 19. века. Током 20. века, са ослобођењем јужних српских покрајина у Првом балканском рату, српски народ се неминовно сусрео са траговима своје средњовековне културе и историје. Због тога Дучић реактивира те обрасце; Ракић, у циклусу песама са Косова, гледајући српске средњовековне манастире подсећа нас такође на славну прошлост; Дис зато 1913. пише збирку *Ми чекамо цара*, док Милутин Бојић у *Песмама бола и њоноса* и „Плавој гробници” ишчекује „галије царске”. Та обнова свести о византијском наслеђу јавља се, дакле, са Лазом Костићем, Јованом Дучићем, Милутином Бојићем, да би се наставила у међуратном периоду, а врхунац доживљава у стварању неовизантијских песничких слика, обнови свести и средњовековних жанрова у послератној књижевности. Византијски спис *De administrando imperio* је средњовековни документ којим су Византинци желели да северне народе покоре културом, вером и писмом. Наша веза са Византијом почиње са ћирило-методијевском традицијом, корпусом старе књижевности, док се модерна свест појављује као културна самосвест која сведочи о спони почетака писмености, наслеђу византијске културе и модерне књижевности 20. века – која се конституише на основу књижевне, али и свеукупне културне и историјске традиције.

После Другог светског рата у српској поезији се, пре свега кроз прве песничке књиге Ивана В. Лалића, појављују и прве песме са насловом „Византија”. То су скромни и врло дискретни наговештаји неовизантијских слика, или оних које историјским реминисценцијама призивају пад Цариграда, симболе византијске царске моћи, црвено

и златно – подсећају на славну Византију и њене последње дане. Те песничке слике, које се конституишу као асоцијације и историјске реминисценције, јесу касне неовизантијске слике јер то није више чиста слика Византије као културне творевине, већ њен одјек, модел по коме се стварају нова, модерна песничка дела. Иван В. Лалић ће 1996. године испевати *Каноне*, песничку књигу која ће бити одраз и Византије али и старог књижевног жанра канона, који је интегрисао са модерним песничким језиком савремене цивилизације.

Ипак, реконструисање византијске културе и свест о интегративности српске културе са старом књижевношћу почиње веома интензивно од оног тренутка када се објављује *Србљак*. То је кључна књига која је променила и самосвест и самоспознање сопствених корена у најширем кругу српских књижевника. Тиме се, у ствари, конституише „друга традиција“.

Посебна пажња се, дакле, посвећује византијској култури и средњовековној књижевности од 70-их година 20. века, када се објављује *Србљак*, критике *Србљака*, антологија Васка Попе *Јуџиро мислено* (која настаје почетком седме деценије а остаје скривена у рукопису све до 2008. године, када је, по жељи песника, постхумно приређује Александар Петров).

Циклус песама „О делима љубави или Византија“ Ивана В. Лалића публикован је 1969. године, као циклус у оквиру *Изабраних њесама*. Неовизантијске песничке и културолошке слике и свест о континуитету наше културе постали су део песничког програма Ивана В. Лалића још педесетих година, када овај песник објављује и пише прве песме под насловом „Византија“. Миодраг Павловић, почев од 70-их година, циклусом путописа и песама такође обелодањује интелектуалистички дух византијске културне самосвести. Модернизоване византијске песничке и културолошке слике, као и историјске реминисценције, низови топонима, указују на два смера: један иде у правцу нашег самоосвешћивања, а други иде у смеру илузије колико и како смо припадали и припадамо овој култури – јер се тиме тражи ослонац у периоду националне и културолошке обезличености у периоду социјализма.

У послератном периоду се један од преломних тренутака догађа 70-их година, и тај процес који је везан за објављивање *Србљака*, представља, у најширем погледу, догађај који је био усклађен са песничким опусом Ивана В. Лалића, а потом је инспирисао Васка Попу,

Миодрага Павловића, Љубомира Симовића и Матију Бећковића. Наведени песници се тада појављују са збиркама, циклусима песама или појединачним песмама ослоњеним на нашу средњовековну историју, жанрове средњовековне византијске књижевности; развијају култ иконе Богородице Тројеручице и стварају циклусе песама посвећене Хиландару и Светој гори атонској.

У периоду раних седамдесетих и времену објављивања *Србљака* можемо, дакле, говорити о једној новој етапи у српској модерној поезији. Никола Грдинић је у запису-белешци, где се позивао на сведочење Ивана В. Лалића, доказао да је објављивање *Србљака* и текст Светозара Петровића о тој књизи за Лалића био кључни подстицај да се упозна са формом канона, да би је остварио тек двадесетак година касније, у *Четири канона*”.

Дубоке су везе антологичарског рада и читалачких искустава модерних песника који су се формирали тих година. Били су то песници Миодраг Павловић, Васко Попа, Иван В. Лалић – песници инвативни, који су знали да ће њихова дела само добијати на интертекстуалности, семантичкој, лексичкој и ритмичкој сложености. Антологија средњовековне књижевности Васка Попе *Јујиро мислено* највеће је изненађење, али је и логична одлука песника да се та антологија остави за нека друга времена – Попа је већ довољно био изложен ударима политичке режимске критике, која је оштро полемисала и поводом штампања *Србљака* – који је објавила Српска књижевна задруга на залагање управо овог песника. Потом је Попа објавио „Косово поље” у *Књижевности* 1971, па циклус „Савин извор” у *Летиопису Мајнице српске* и „Ходочашћа” у *Савременику*. Разлози за одустајање од штампања антологије многобројни су, али свест о значају средњовековног наслеђа сасвим је јасна јер се тих неколико година у Попином опусу ређају циклуси песама и збирке подстакнути српском средњовековном историјом, митовима, легендама, који се откривају на семантичком и лексичком плану. Уместо да нам је оставио предговор и за ову последњу антологију, Попи бисмо као аутопоетички став за овај зборник могли приписати реченицу из руковети *Од златна јабука*:

Препорођеним словом летописаца и земљоделаца обделавао је
уклете парлоге на које се одавно нико није усудио да ступи.

Александар Петров је у предговору антологији помно анализирао утицај средњовековног песништва на Попину поезију, и забележио:

Васко Попа је стихире, тропаре, похвале и молитве уврстио као антологичар у *Јуџиро мислено*, а затим је неке од облика те верске поезије обновио као песник, међу првима у српској књижевности после другог светског рата. [...] Модерне молитве и стихире се од својих средњовековних узора разликују готово по свему, а нарочито по профаном језику, осим по поштовању исказаном према културној и, посебно, песничкој традицији (Петров 2008: 57).

У целини, када погледамо *Јуџиро мислено*, видимо да је највећи број песама припадао Сави (Немањићу), као и да је култ Св. Саве апсолутно најчешће призиван у песмама осталих песника. Нема сумње, Свети Сава је као песник, или као онај коме су стихови посвећени, централна личност Попине антологије. У контексту Попине поетике сасвим је, дакле, јасно опредељење и утемељење култа Светог Саве. Није случајно ни за прву песму антологије *Јуџиро мислено* одабрано „Слово о мукама”. Утицаје ове антологије, и песама насталих почетком седамдесетих година на развој српске модерне поезије, тек треба самеравати.

За разумевање оваквих процеса реактивирања књижевног и културног наслеђа – које се открива као византијско, тј. у поетичком погледу као неовизантијско – драгоцене су запажања савременика тога периода. У једно од таквих спада и текст Светозара Петровића „О издавању средњовјековног пјесничког текста” (поводом објављивања *Србљака*):

Откривање средњег вијека, какво се и у српској књижевности догађа у току посљедњих неколико деценија, има све особине оне промјене којом се у односу према средњем вијеку и ренесанси изражава у 20. стољећу криза класичне грађанске концепције културе... Обнова интереса за средњи вијек, и за његову књижевност догађа се и у српској књижевности под знаком свих оних међусобно супротстављених оријентација, лијевих и десних, под којим се криза класичне грађанске концепције европске културе у нашем времену и иначе збива, уз отпоре, редом конзервативне, какви су и на другим странама познати... У српској књижевности, тако, напоре са опћим порастом интереса за књижевност средњег вијека, интерес се помало преносио, са старих српских биографија на средњовјековну поезију, са Теодосија на Доментијана, са Теодосија приповедача на Теодосија пјесника (Петровић 2007: 5-6).

Антологичарски рад и деловање *Србљака* само је један од догађаја који је променио свест савременика и покренуо цео процес промена

у српској поезији. Мада овде није било речи о заједничком програму „друге традиције”, она се форматирала кроз дела, сасвим ненаметљиво и без великих претензија. Разлози су могли бити, као што смо видели, и друштвене и политичке природе.

Јован Христић и Иван В. Лалић су у српској поезији друге половине 20. века својим неписаним, али накнадно, кроз есеје тумаченим и откриваним програмом, заступали идеју формирања „друге традиције”,³ коју ће ова два песника тражити на Медитерану, баштини хеленске културе и уметности. Та „друга традиција” је за Христића била представљена у инкорпорирању културног и књижевног наслеђа Медитерана као културно-просторне, географске и специфичне антропоцентричне и европоцентричне матице Старог континента. Користећи се различитим облицима интертекстуалности, од алузија до реминисценција и прикривених или прецизних цитата, Христић је на Медитерану и његовим основним атрибутима, мору, сунцу, флоралном и вегеталном свету, у невеликом песничком опусу градио аутентичну митску и песничку слику модерне српске поезије. Тако ћемо на фону Христићевих песама лако откривати утицаје античких митова, модернизоване јунаке *Одисеје*, поезију Константина Кавафија и Пола Валерија. Христићева поезија формира, дакле, ту другу, заборављену традицију, док по поетичким особинама склада и мере, утицају Стеријине поезије, представља специфичан класицистички или неокласицистички ток у српском песништву 20. века. Ђорђевић Вуковић пише о „умереном класицизму”, док је М. Пантић приметио да:

Поезија Јована Христића је класицистичка делом по садржају (антички мотиви и митови класичне старине, са централним митом о Одисеју који има повлашћено место у целокупној модернистичкој књижевности) а, најпре и највише, управо по дубинском трагању, за, Лалићевим речима казано, „тачном мером”, за равнотежом између певања и мишљења, идеје и осећања. Поезија је, дакле, за Христића мисао илуминисана неким емотивним, најчешће меланхоличним тоном и то је она стваралачка аура језика која у нама буди сећање на класицизам (Пантић 1997: 22).

³ О овој теми писала сам у раду: „На трагу 'друге традиције' у поезији Јована Христића и Ивана В. Лалића”, у: *Упоредна истраживања 4, Српска књижевност између традиционалној и модерној – компаративни аспекти*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2007, 379–398.

Колико класицистичка, с друге стране и модерна, и елиотовски профилисана Христићева поезија формира аутентичан низ тема и мотива у нашој поезији. Тема поднева, његове мистичности, вишезначне симболике или чак митског одређења те временске границе, мере и размеђа два света, или пак доживљај апсолутне Истине и Лепоте творе, према нашим увиђањима, изврстан низ током 20. века у српском песништву.

У појединим Лалићевим песмама подне је временска, али и надвременска и просторна одредница, мера мудрости и зрелости. Такво специфично одређење мистике поднева налазимо у „Византији II“: „Стратег над картом, и законодавац, / И златни песак у клепсидри; / Зрелост / У очима деце, и мудрост у игри / Под кипарисом, где кратки пламен траве / Лиже с камена слова која ваздух / Понавља напамет; / и кубета у јари / Поднева тешког од понављања; море / На прагу града, и снег на граници“. У песми „Византија IV“ подне ће бити „подневни мрак“, док у песми у „Суседству мртвих“ постоје: „Три начина бити у суседству мртвих / У подне кад се пале уљанице / У сланим воћњацима мора“. Блискост смрти, коначне границе два света, прелаз у белом усијању Лалић ће употребити и у песми „Стеријино подне“: „Онај ко умре у подне, убијен у свом пољу, / Заувек лишен је сенке“. Мера и склад поднева као више мере времена и сазнања налазимо и у стиху из песме „Равнодневица“: „Два кљуна ваге у пољупцу скоро“, или као митске представе о подневу у раним Лалићевим песмама из књиге *Време, вајре, вршкови*, у синтагмама „ватре поднева“, „опасна раскршћа“, „отровно лето“.

Међутим, тек ће Јован Христић, у песми „Mezzogiorno“⁴ циклусу-поеми, како је именује Лалић, досегнути мистичан спој поднева као временске одреднице али и просторне, јер је реч искључиво о подневу на Медитерану, Средоземљу или Средоземном мору, где ће се, на неком острву, са класицистичким атрибутима мере и склада, открити и чулност као облик више стварности. Подне ће у Христићевим песмама, али и у *Тераси на два мора* и есејима из књиге *Професор мајке-мајике и дрући есеји*, прерасти одлике мотива или теме, постаће цео један феномен у целокупном опусу овог песника, есејисте и драмског писца. Могло би се чак говорити о мистици поднева као централној филозофској линији једног песника. „Mezzogiorno“ је циклус, окосни-

⁴ Песма се узима према издању: Јован Христић, *Сабране песме*, прир. Саша Радојчић. Београд: Рад, 2002.

ца Христићевог стваралаштва и, истовремено, похвала постојању, а насловна метафора поднева вишеструко осликава природне циклусе дана, године, човековог живота и свеколике стварности.

Два наша песника, Иван В. Лалић и филозоф и песник Јован Христић су, средином шездесетих година, себе прогласили „медитеранским песницима”, а то значи песницима који обнављају традицију српске културе повезане са Византијом, чија постојбина је Медитеран, али и са свим оним културним и литерарним наслеђем које је настало пре и после Византије. Те трагове они налазе широм Италије, па зато једна од Лалићевих песама гласи „Равена”, циклус песама посвећених Византији „О делима љубави или Византија” или „Acqua alta”, „Море”, а најбоља Христићева песма носи наслов „Mezzogiorno”, док су наслови његових есеја „Човек Средоземља”, „Тераса на два мора”. Оба песника ће тако обнављати традицију старе српске културе из средњег века засноване на византијској култури, и наше културолошке и литерарне везе са слојевима медитеранске традиције, од филозофа предсократоваца, античких митова до италијанске ренесансе, барока и поезије 20. века – Монталеа, Пасколија, али и Пола Валерија и Албера Камија.

Пејзажне карактеристике медитеранског поднебља спадају у једну од најважнијих одлика Лалићеве поезије. Занимљиво је да су Лалићеве песничке књиге, пре свега у Великој Британији, често представљане као песме једног медитеранског песника. Такво одређење Лалићеве поезије значило је, осамдесетих и деведесетих година, поезију не српског или југословенског песника, већ поезију која баштини културно наслеђе једног много ширег европског региона. Лалићев преводилац, Френсис Џонс у предговору⁵ књизи песама *Фејдині конііакіі* (*Fading Contact*, translated by Francis R. Jones), која је превод целе песничке књиге *Смейње на везама* (1975), пише да је Иван В. Лалић пре свега медитерански песник, наводећи у прилог томе одређењу цео корпус мотива – море, лето, обале и традицију медитеранске културе, коју овај песник баштини, и нове књижевне поступке које уграђује у своје дело. Исте ставове износи Силвија Хоксворт на корицама овог лондонског издања. Силвија Хоксворт је и у тексту „Страсна мера”, написаном непосредно по Лалићевој смрти, сажела његову поетику у синтагми „Страсна мера”, напомињући:

⁵ Видети: „Introduction”, у: Ivan V. Lalić, *Fading Contact*, translated by Francis R. Jones, 9–17.

Живећи на немирном Балкану, Лалић је сажео у свом песничком искуству многа сведочанства као што се може видети у два последња циклуса у *Зарђалој иџли*,⁶ „Дубровник” и „Византија”.

Силвија Хоксворт у тексту говори о два циклуса која је Лалић формирао за енглеско издање изабраних песама, „Дубровник” и „Византија”, у књизи која је носила назив његове прве песме „Зарђала игла”. „Те две цивилизације, византијска и касно дубровачка, сједињују два битна одредишта медитеранске културе Балкана” (Хоксворт 1996: 1381).

Френсис Џонс у феномену медитеранског истиче и интеркултуралност или могућност да се на тај начин споје источна и западна цивилизација у Европи: Лалић у својим песмама Медитеран поставља и као средиште европске културе, али и као мост ренесансне Италије и високе културе у Византији. Поводом мотива Византије и циклуса песама „О делима љубави или Византија”, Христић је још крајем шездесетих година писао:

Византија представља нашу везу не само са једним делом наше традиције од кога смо били одсечени, већ и везу са традицијом свих традиција, са Грчком. Она је знак нашег припадништва и нашег учествовања у медитеранској култури, која је – ма колико се то данас стављало у питање – ипак основа свеколике европске културе (Христић 1969: XI).

У Лалићевој поезији историја мотива мора је веома дуга, од биолошке и пејзажне константе до културолошког, географског, до филозофског појма бивствовања.

Иван В. Лалић и Јован Христић су, као друга послератна генерација српских песника друге половине 20. века, трагали за новим изражајним облицима, поетички модернијим поступцима, али и за аутентичним потврдама идентитета, песничког и националног. Њих двојица су свој програм зато и назвали трагањем за „другом традицијом”. Налазили су је у миту, историји, традицији, европској и српској, и на Медитерану. Та медитеранска традиција, коју су прокламовали Иван В. Лалић и Јован Христић, први више својим делом, други опширније есејима посвећеним Лалићу, и у постхумно објављеној

⁶ Назив збирке *Зарђала иџла* односи се на превод наслова: Ivan V. Lalić, *A Rusty Needle*, translated by Francis R. Jones, Poetry Book Society, Anvil press poetry, 1996.

књизи есеја *Тераса на два мора*,⁷ представља поетички и културолошки феномен у модерном српском песништву. Заступници „елиотовског синдрома”, Лалић и Христић су, први више у постсимволистичкој, а други у неокласицистичкој поетици, развијали мотиве мора, лета, поднева и Медитерана, па до апстрактних и филозофских појмова. Ослањајући се на тековине европског и српског литерарног наслеђа оба песника су инспирацију и подстицаје за тему Медитерана налазила код Елиота и Кавафија, у историји Византије, али и у регионалном и културолошком простору Медитерана. Код нас су се ови песници до сада углавном ретко проучавали у таквом књижевно-културолошком контексту.

„Другу традицију” дефинисао је Јован Христић у предговору Лалићевим *Изабраним и новим њесмама*⁸ (1969) тумачећи на тај начин феномен круга као цикличног принципа, на основу којег је Лалић формирао своје тематске и формалне циклусе и збирке песама. При томе је Христић ову анализу посветио, пре свега, циклусу песама о Византији.

Желећи да остваре класичан склад духовног и чулног, откривеног у звучном, тактилном и визуелном, презасићени искуствима и знањима на концу једног миленијума, Лалић и Христић трагају за естетиком лепог у аутентичности изворног доживљаја (искуства), митским реминисценцијама мора, лета и љубави. Насупрот „хиперборејским зимама и маглама” једно крило српских послератних песника тежи да формира култ медитеранске поезије, инспирисане класичном лепотом која се супротставља естетици ружног, али су подстакнути и наслагама културе и књижевности овог региона, од античке, хеленске Грчке и Рима, Византије, до Кавафија, Валерија, Рилкеа. Пратећи све ове културолошке и литерарне константе, Лалић у том склопу баштини и мотив мора.

„Друга традиција” открива се у лепоти Средоземног мора, његових обала и самог центра европоцентричне културе. Тако се сабира и развија цео круг медитеранских мотива – мора, лета, сунца – у метафизици свих ових појавних облика свакодневног, уједињених у песничким сликама ванвременог, византијског које је уткано у модерни песнички и есејистички израз Христића и Лалића. „Друга традиција”

⁷ Јован Христић, *Тераса на два мора*.

⁸ Видети: Јован Христић. „Иван В. Лалић”, предговор у: *Изабрane и нове њесме*, V–XX.

оживљена је у њиховим делима тако да отвара пут новим генерацијама ослањајући се на прве трагове историјске и културолошке Византије и Медитерана у делима Милутина Бојића и Станислава Винавера. Тако су Лалић и Христић, пријатељи и творци једног пута самоспознања, интегрисали елементе старе и нове српске књижевности, уводећи нас у круг античке баштине (филозофије) посредоване кроз византијску културу.

Литература

- Винавер 1975: Станислав Винавер. „Скерлић и Бојић”. *Криптички радови Станислава Винавера*. Прир. Павле Зорић. Београд – Нови Сад: Институт за књижевност и уметност – Матица српска, 1975.
- Винавер 2015: Станислав Винавер. „Излет по Јадранском и Средоземном мору”. *Громобран свемира / Гоч јори*. Дела Станислава Винавера. Ур. Гојко Тешић. Београд: Службени гласник – Завод за уџбенике, 2015, 341–441.
- Лалић 1997а: Иван В. Лалић. *О делима љубави или Византија*. Прир. Александар Јовановић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997.
- Лалић 1997б: Иван В. Лалић. „Пролегомена за једно читање поезије Јована Христића”. *О поезији*. Прир. Александар Јовановић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, 125–134.
- Петров 2015: Александар Петров. „Станислав Винавер – Византија, Васељена и језичко ткање”. У: *Поезија и модернистичка мисао Станислава Винавера*. Ур. Предраг Петровић. Београд – Шабац: Институт за књижевност и уметност – Библиотека шабачка, 59–82.
- Петров 2008: Александар Петров. Предговор у: Васко Попа. *Јуџиро мислено*, антологија средњовековне књижевности. Нови Сад: Академска књига.
- Петровић 2007: Светозар Петровић. „О издавању средњовековног пјесничког текста”. *Сјиси о сјаријој књижевности*. Београд: Фабрика књига.
- Пантић 1997: Михајло Пантић. „Дневник једног путовања”. *Поезија Јована Христића*. Нови Сад: Матица српска, 1997.
- Радуловић 2015: Марко Радуловић. „Станислав Винавер и српковизантијско наслеђе”. У: *Поезија и модернистичка мисао Станислава Ви-*

- навера*. Београд – Шабац: Институт за књижевност и уметност – Библиотека шабачка, 2015, 423–450.
- Радловић 2017: Марко Радловић. „Средњовековље *Песам* бола и *й*оноса у контексту српске поезије 20. века”. У: *Поеџика Милуџина Боџића*. Ур. Јован Делић, Светлана Шеатовић. Београд – Требиње: Институт за књижевност и уметност – Библиотека „Милутин Боџић” – Дучићеве вечери поезије, 2017, 211–232.
- Христић 1969: Јован Христић. „Иван В. Лалић”, предговор у: *Изабране и нове љесме*. Београд: Српска књижевна задруга, V–XX.
- Христић 1997: Јован Христић. *Професор маџемаџике и груџи есеџи*. Београд: „Филип Вишњић”.
- Христић 2002: Јован Христић. *Тераса на два мора*. Београд: „Филип Вишњић”.
- Христић 2005: Јован Христић. „Непролаза чар предсократоваца”. *Изабрани есеџи*. Београд: Српски Пен центар.
- Хоксворт 1996: Силвија Хоксворт, „Страсна мера”, 1. *Књижевностџ*, год. 1, књ. 53, бр. 11–12, 1381.
- Џонс 1997: Francis R. Jones. ”Introduction”. In: Ivan V. Lalić, *Fading Contact*, translated by Francis R. Jones. London: Anvil Press Poetry, 1997, 9–17.
- Шеатовић 2017: Светлана Шеатовић, „Боџићева Византиџа – нова историџска самосвест српске поезије 20. века”. У: *Поеџика Милуџина Боџића*. Ур. Јован Делић, С. Шеатовић. Београд – Требиње: Институт за књижевност и уметност – Библиотека „Милутин Боџић” – Дучићеве вечери поезије, 2017, 87–104.

Svetlana Šeatović

THE SERBIAN POST-WAR POETS’
”ANOTHER TRADITION” PHENOMENON

Summary

The paper describes the ”another tradition” phenomenon program in the post-war Serbian poetry defined by Jovan Hristić in *Selected and new poems* (1969) of Ivan V. Lalić preface. Both Hristić and Lalić are representatives of this ”another tradition” unofficially derived program they required regarding ancient, Byzantine and medieval culture with Serbian contemporary literature. The paper points out examples in Lalić and Hristić’s works which revitalized ancient legacy

mediated through Byzantine culture and Serbian medieval legacy in their modern poetic pieces of writing and essays. The "another tradition" phenomenon is revealed in the beauty of the Mediterranean Sea, its coasts and the center of the Eurocentric concept of culture. They collect and develop the entire circle of Mediterranean motifs, sea, summer in the metaphysics of all these phenomena of everyday, united in poetic images of the timeless, the Byzantine, which inserted traces in their modern poetic and essay expression. The "another tradition" phenomenon is revived in Lalić and Hristić's pieces of writing thus opening the way for new generations and relying on the first traces of historical and cultural images of Byzantium and Mediterranean in Milutin Bojić and Stanislav Vinaver's works. In that way, Lalić and Hristić, friends and creators of a single path of self-awareness integrated traces of the old and new Serbian literature, introducing us to the circle of ancient heritage (philosophy) mediated through Byzantine culture.

Key words: Byzantium, the "another tradition" phenomenon, antiquity, poems' cycles, modern, traditional